

Lenka Krátká – Jana Wohlmuth Markupová – Miroslav Vaněk, (K)lidová věda? Proměny a konstanty v práci i životě vědců a vědkyň v letech 1968–2008

Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Brno 2020, 308 s.,
ISBN 978-80-7571-8

Práce kolektivu autorů¹ přináší prostřednictvím životních příběhů vybraných vědců a vědkyň momenty z jejich vědecké kariéry, vztahující se jak k období tzv. normalizace, tak k počátkům budování demokratického systému v Československu.

Úvodní kapitola „Teoreticko-metodologický vhled do zkoumané problematiky“ nás seznamuje s pracovními metodami a cíli. Je nutno předeslat, že publikace nestaví na archivním výzkumu jednotlivých vědeckých disciplín, respektive institucí, což je dle autorů úkol pro budoucnost, ale je zde formou rozhovorů využíváno výhradně metody orální historie.

Z hlediska oborové příslušnosti lze 44 rozhovorů poskytnutých vědci a vědkyněmi rozdělit do oblasti přírodních a technických věd, v níž jsou zastoupeny tyto obory: chemie (12), fyzika, jaderná fyzika (10), technické obory (8), lékařství (5), matematika, informatika a příbuzné obory (5), zemědělství (2), geologie, sociologie (1).

Téměř polovina dotazovaných působila ve výzkumných ústavech, necelá pětina na vysokých školách, čtvrtinu tvořili zástupci některé z grantových agentur či Rady pro výzkum, vývoj a inovace, minoritně byla zastoupena soukromopodnikatelská sféra. V publikaci bylo nakonec zveřejněno 10 obsáhlejších rozhovorů² uskutečněných mezi zářím 2015 a říjnem 2016, které jsou proloženy dvěma drobnými studiemi.

První ze studií³ se snaží zachytit některé rysy pracovního a osobního života mužů a žen, kteří se zabývají přírodními či technickými vědami s akcentem na 70. a 80. léta 20. století a s dílčím přesahem do transformačního období. Studie je založena na výběru z výpovědí všech 44 narátorů, kteří se projektu zúčastnili. Z hlediska rodinného zázemí dotazovaných nelze převažující charakteristický rys vysledovat, jednalo se o rodiny intelektuální,

¹ **Lenka Krátká** působí na pracovišti Orální historie – soudobé dějiny FHS UK, její badatelský zájem se soustředí na hospodářské a sociální dějiny Československa po druhé světové válce, vývoj firemní kultury po roce 1989 a metodologické aspekty orální historie, **Jana Wohlmuth Markupová** je doktorandkou pracoviště Orální historie – soudobých dějin FHS UK, jejím badatelským zaměřením je především biografický přístup k výzkumu soudobých dějin, mikrohistorie, teorie a metodologie orální historie, neoficiální kultura, disent, **Miroslav Vaněk** je ředitelem Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a vyučujícím na FHS UK, kde se specializuje na moderní české a československé dějiny, především období socialismu.

² **Jitka Moravcová**, Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, kde působila jako vedoucí Ústavu chemie přírodních látek, dále působila také jako prorektorka pro vědu a proděkanka Fakulty potravinářské a biochemické technologie VŠCHT, **Věra Majerová**, Česká zemědělská univerzita v Praze, profesorka na její Provozně ekonomické fakultě, **Jiří Čtyřoký**, Ústav fotoniky a elektroniky AV ČR, profesor aplikované fyziky, **Vladislav Klener**, Státní úřad pro jadernou bezpečnost, profesor radiační hygieny, **Ilona Müllerová**, Ústav přístrojové techniky AV ČR, jehož je od roku 2012 ředitelkou, v letech 1993–2017 byla vedoucí skupiny mikroskopie pomalými elektrony, v letech 1999–2012 také vedoucí Oddělení elektronové optiky, **Eduard Hulicius**, profesor ve Fyzikálním ústavu AV ČR, zabývá se technologií sloučeninových polovodičů, **Jaroslava Domkářová**, Výzkumný ústav bramborařský Havlíčkův Brod, s r. o., kde je vedoucí Oddělení genetických zdrojů a také jeho spolumajitelkou a jednatelkou, **Zbyněk Frolík**, zakladatel a ředitel firmy LINET, spol. s r. o., která dnes patří ke čtyřem největším výrobcům nemocničních a pečovatelských lůžek na světě, **Julius Špičák**, Institut klinické a experimentální medicíny, přednosta Kliniky hepatogastroentologie, zabývá se digestivní endoskopií, pankreatologií a problematikou transplantace jater, **Marie Hrušková**, Vysoká škola chemicko-technologická v Praze, samostatná odborná asistentka Ústavu sacharidů a cereálií.

³ „A největším mým úspěchem je, že přes všechny překážky to pořád dělám“, autorkou je Lenka Krátká.

živnostnické nebo dělnické. Někteří se o pozdější obor zajímali již v mládí, někteří jej volili jako pragmatickou možnost. Jiní volili méně atraktivní technické obory z kádrových důvodů. Měli různé motivace, různé rodinné zázemí, pocházeli z různých regionů, ale jedno měli společné, a to úspěšné absolvování studia a prohlubující se oddanost oboru.

Jakou podobu bude mít vliv vládnoucí garnitury na daný obor i profesní kariéru jednotlivce někdy rozhodla i „náhoda“. Všichni dotazovaní vykonávali vědeckou činnost v období normalizace, která na půdě Akademie věd postupovala od října 1969. Dověření všech změn, které podřizovaly Akademii plně stranickému dohledu, představovala úprava kádrového pořádku. Proces normalizace pokračoval i po pominutí bezprostředního tlaku. I v této profesní skupině se potvrdilo, že příslušnost ke komunistické straně byla pro kariéru vědců a vědkyň nezbytná, na druhou stranu pokud do strany nevstoupili, o svou práci nepřišli, byť zbrzdili svoji kariéru nebo nemohli cestovat do zahraničí. Upřednostňování politických hledisek před odbornými mělo však svou dynamiku, již ovlivňovaly nejen změny v politickém a společenském životě, ale i konkrétní vědecká oblast, ústav či kolektiv. Studie se dotýká také otázky genderu. Genderové rozdíly nepovažují dotazované vědkyně ve vztahu ke své profesi za důležité. V rozhovorech ale často zaznívaly komentáře zdůrazňující mateřskou roli žen. Genderové stereotypy jsou podle autorky ve společnosti zakořeněné a o generové rovnosti nelze hovořit ani v české vědě.

Druhou studií⁴ založenou na výpovědích z výběru všech dotazovaných narátorů je srovnání podmínek výzkumu před a po roce 1989. V úvodu je nastíněna otázka vnímání státního plánování, které se ve vzpomínkách narátorů vyznačovalo spíše čekáním na to, co bude možné, s následným vydobytím vlastního prostoru v mezích daných státem. Reflexím dnešní situace vévodí spíše stres, chaotičnost a nejistota – a současně spokojenost se svobodou bádání. Dalším tématem jsou kontakty se zahraničím a materiálové a přístrojové podmínky. Co se týká dostupnosti zahraniční odborné literatury, málokdy se v rozhovorech objevil názor, že byla obtížně dostupná či vůbec nedostupná. Ohledně účasti na zahraničních konferencích se narátoři shodli, že výjezdy tohoto typu do západních zemí byly spíše výjimečné. Pokud narátoři na nějakou konferenci odjeli, bylo to do zemí RVHP, např. SSSR, NDR, Maďarsko či Kuba. Dostupnost či nedostupnost badatelských surovin nebyl před rokem 1989 zmiňován jako zásadní problém. Z hlediska vybavení bylo k dispozici omezené množství přístrojů a jejich kvalita nedosahovala takové úrovně, jakou měly přístroje používané v západních zemích. K nim se ale dalo z důvodu nedostatku devizových prostředků dostat velmi těžko. Náhradním řešením byla tak výroba přístrojů ve výrobových dílnách ČSAV.

Publikaci zakončuje doslov,⁵ který shrnuje dosažené výsledky. Na základě vzpomínek tehdejších aktérů tato kniha ukazuje, že držet krok se Západem přeci jen možné bylo, byť jen zčásti. Ve vzpomínkách se objevuje také názor, že narátoři a narátorky, kteří působili ve vědě před rokem 1989, měli čas věnovat se své odborné práci více do hloubky. Autorka v závěru naznačuje možnost rozšíření výzkumu o narátory, kteří z vědecké oblasti museli odejít nebo se do ní ani nedostali.

Knihu uzavírá přehled poskytnutých rozhovorů a literatury, anglické resumé, jmenný rejstřík a rejstřík institucí.

⁴ „Podávání grantů je taky určitá odbornost“, autorkou je Jana Wohlmut Markupová.

⁵ „Opravdu (k)lidová věda?“, autorkou je Jana Wohlmut Markupová.

Předložená publikace je vítaným příspěvkem k české orální historii. Zabývá se totiž dosud málo probíraným tématem – výzkumem orální historie zaměřeným na vědce, vědkyně nebo vědecké instituce. Výzkum vědců přírodovědeckých a technických oborů byl pro autory novinkou, neměli předchozí zkušenost. Pokud již výzkumy k tomuto tématu probíhají, týkají se především humanitních a společenských oborů. Kniha samozřejmě není vyčerpávajícím příspěvkem k výzkumu v oblasti orální historie, ale naznačuje možnosti, kterými se další výzkum může ubírat.

Michal Továrek

doi: 10.14712/23365730.2022.25

**Jaroslav Cuhra – Marie Černá – Markéta Devátá – Tomáš Hermann –
Pavčina Kurová, Pojetí a prosazování komunistické výchovy
v Československu 1948–1989**

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2020, 308 s., ISBN 978-80-7285-250-5

Práce autorského kolektivu¹ Ústavu pro soudobé dějiny se zabývá fenoménem prosazování ideologie marxismu-leninismu do života československé společnosti v letech 1948–1989. Autoři v celkem šesti kapitolách popisují klíčové rámce celospolečenské výchovy, škálu nástrojů komunistické výchovy i konkrétní projevy politické indoktrinace obyvatelstva.

První kapitola „Marxismus-leninismus a komunistická výchova“ (autor Tomáš Hermann) popisuje obecnější strukturní a historické předpoklady provádění komunistické výchovy v rámci komunistické ideologie se zaměřením na československé prostředí. Jeden z podstatných rysů režimu byla snaha ovlivňovat vnitřní život jednotlivce. Vzájemné vztahy ve společnosti, myšlení a hodnotová orientace měly být přetvořeny a podřízeny jednomu světovému názoru a jediné metodě myšlení: marxismu-leninismu. Komunistická moc jej vnímala jako teorii i ideologii, jako vědu, historicky zjevenou pravdu a v neposlední řadě jako hodnotový systém šířící své učení a provádějící nátlak na vědomí všech vrstev obyvatelstva. Komunistická výchova znamená všestranné šíření marxismu-leninismu pokud možno všemi dostupnými prostředky. Úzce souvisela také s pojmy propaganda, osvěta a osvětová práce či kulturní politika. Je zde také popsána struktura deformovaného ideologického jazyka, který komunistická moc rigidně a neústupně udržovala (např. lidová demokracie). Dále autor stručně nastiňuje prehistorii a genealogii marxismu-leninismu od učení Karla Marxe po Stalinovu kodifikaci kánonu marxismu-leninismu. Ačkoliv bylo Stalinovo jméno následně minimalizováno, konečná forma marxismu-leninismu byla v zásadě stalinistická a její podoba se nezměnila. Marxismus-leninismus představoval fundamentalistický směr,

¹ **Tomáš Hermann** se zabývá dějinami filosofie a dějinami přírodních a historických věd v českých zemích; **Jaroslav Cuhra** se zabývá křesťany a církvemi v československém komunistickém režimu, prosazováním komunistické ideologie v Československu atd. **Marie Černá** bádá v oblasti česká společnost 1945–1989, sociální a politické dějiny, kádrování, moc, prosazování komunistické ideologie v Československu, přítomnost Sovětské armády v Československu (1968–1991); **Pavčina Kurová** se zabývá především poválečnými československými dějinami. **Markéta Devátá** se zabývá komunistickou ideologií a jejím prosazováním, ideologizací společenskovědních oborů po roce 1945 a paměti komunismu.